

Franc Krnjak*

NARAVNA DEDIŠČINA ORMOŠKE OKOLICE**

Ormož z okolico je s svojo lego in odličnostjo posebno cenjen med poznavalci naravne dediščine, etnologije, enologije, ruralne arhitekture, arheologije ter ostalih posebnosti, ki izhajajo iz teh krajev. Prispevek sicer podvaja nekatere zapise, ki jih je v svojem prispevku o ormoškem parku – neznanem znancu, zapisala v prejšnji številki Zgodovinskih zapisov Maja Botolin-Vaupotič, prof. biol. Moj namen ni, da bi avtorico v njenem raziskovanju kakor koli popravljaj, ta prispevek naj bo kot dopolnitev oz. dopolnilno nadaljevanje njenega zapisa in naj tako zaokroži (kar pa ne sme biti dokončno) pogled v naravno dediščino Ormoža in okolice. Združitev obeh prispevkov bo zagotovo našlo ugoden odziv med bralci.

Ključne besede

Naravna dediščina, Ormož, okolica, Natura 2000

Uvod

Ormoško občino sestavljajo jugovzhodni obronki Slovenskih goric, ki se polagoma spuščajo v nižine ob Dravi, pri čemer se spreminja njena geološka sestava tal od miocenskih slojev laporja in peščenjakov preko pliocenske ilovice in diluvialnega proda do aluvialnih naplavin. Naseljena že v predzgodovinski dobi je v času Rimljanov igrala pomembno vlogo kot prehodno ozemlje med Panonijo in Italijo. Okoli leta 570 poseljena od Slovencev je leta 796 prešla v sestav frankovske države, med leti 898 in približno 1200 pa je bila v madžarski posesti. Od začetka 13. stol. je bilo njeno ozemlje nepretrgoma v sestavi štajerske vojvodine, cerkveno pa je spadalo pod salzburško nadškofijo. Večji kraji so le v nižinskem delu občine, v gričevnatem predelu pa prevladujejo razložena naselja po slemenih, v večini jih pokrivajo vinogradi, sadovnjaki in večinoma listnati gozdovi.

Ormoški park – zeleni inventar mesta

Grajski park z nasadi v okolici, vključno z varovalnim parkovnim gozdom ob Kolodvorski ulici, ki varuje breg pred usedanjem in plazitvijo, zaokrožuje grajski kompleks, ki je bil nekoč mnogo večji in hortikulturno bogatejši. Park se je nekoč odlikoval po izredni parkovni arhitekturi redkih drevnin – eksotov in dekorativnem cvetju. Razvijal se je stoletja, vsak nov lastnik pa mu vtisnil svoj pečat. Danes je park drevninsko, z eksoti siromašen, saj so nekatera drevesa odmrla ali bila žrtev naravnih ujm, največ škode pa je park utrpel okrog leta 1960, ko so gozdarski delavci pustošili po grajskem parku in posekali več eksotičnih dreves (japonski macesen, metasekvoja itd.). Predpostavljeni so takšno dejanje opravičevali z neznanjem sekačev, ki naj bi mislili, da so drevesa suha. Menda pa je "nekdo" potreboval takšen žlahten les za izdelavo pohištva. Za pomlajevanje parka se je v preteklosti naredilo bore malo, nič kaj rožnato ni tudi sedaj. Fond zanimivih posebnih parkovnih dreves je ostal na ravni, ki smo jo nasledili od prednikov, za pomlajevanje oz. dosaditev redkih parkovnih dreves pa ni bilo posluha in potrebe. O odnosu do parka nam priča spomin, da so v njem dolga leta okoliški kmetje, posebno oni čez Dravo, iz parka vozili steljo in krmo za živino – seno.

Ormoški park sodi med ambientalno najlepše v Sloveniji. Arhitektonska ureditev, razgibanost površine, prelepi razgledi z dravske terase proti osamelemu vinorodnemu Humu, ki ga sedaj omejuje novo naselje ob vinski kleti in proti hrvaški ravnini z Zagorskim pogorjem, z najvišjim vrhom Ivanjščico. Prav ti dejavniki so ustvarili kvaliteto tega parka. Sicer je bil grajski park mnogo večji, kot je danes. V ta kompleks sta spadala grajska vrtarija na severni strani parka in grajski sadovnjak, ki se je razprostiral na lokaciji sedanje Petrolove črpalke in sosednjih hiš ter čez Ljutomersko cesto skoraj do ormoškega gasilskega doma. Nekdaj je grajski park segal skoraj do "Zverinjaka", saj so tamkaj imeli grajski svoj rezervat z divjadjo za svoje potrebe. Pozneje so iz grajskega kompleksa izločili zemljišča za izgradnjo hiš ob vzhodni in južni vpadnici, za bencinski servis in letno kopaljšče. Na mestu sedanje vinske kleti pa so rasli stoletni hrasti, ki so zaokroževali grajski kompleks.

* Franc Krnjak, samostojni raziskovalec, Skolibrova 4, 2270 Ormož.

** Prispevek je bil objavljen kot učno gradivo pri usposabljanju turističnih vodnikov v takratni skupni občini Ormož.

Zahodna stran parka, ob Kolodvorski ulici, ki jo tvori nekdanji obrambni jarek, je zasajena z rdečim borom, pacipresami, jeseni, hrasti, ameriškimi kleki, divjim kostanjem ipd., južno pobočje pa krasijo vse do vinske kleti stoletni hrasti in gabri. Ob grajskem parkirišču, tik nekdanjega grajskega gospodarskega poslopja (nekdanj podjetje Ograd), najdemo razvejano gledicijo (*Gleditsia triacanthos*), malo južneje od nje pa krilata oreškarja (*Pterocarya fraxinifolia*). Ob vstopu v grad nas na desni strani pozdravi orjaški veliki jesen (*Fraxinus excelsior*), z obsegom 470 cm in s starostjo 190 let. Takšnih orjakov je v parku še več, največji, s premerom 664 cm, je padel leta 2005. Po videzu sodeč, drevo, ki je bilo po nekaterih izračunih staro približno 270 let, ni kazalo znakov skorajšnje smrti. Menda je bilo nevarno za obiskovalce in parkirane avtomobile, zato so ga obsodili na smrt. Včasih so v glavah nekaterih čudna pojmovanja za nevarnost. Ob velikem zdravem štoru rastejo sedaj trije njegovi mladi nasledniki in upamo, da jih čez 300 let ne bodo na tako krut način odstranili. Pred vhodom v nekdanji "Ograd" nas, še posebej v jeseni, pozdravi drevesni fosil – dvokrpi ginko (*Ginkgo biloba*). Okamnine te vrste drevesa so na Kitajskem našli iz obdobja mezozoika. S Kitajske so drevo prenesli na Japonsko in v Korejo, kjer so ga častili kot tempeljsko drevo. V Evropo so ga prinesli okrog leta 1730, kot okrasno parkovno drevo. Ginkovec je znan tudi po zdravilni moči. Rastlina je dvodomna, z enospolnimi cvetovi. Ta ginko je moškega spola, ženska pa raste ob Brodarjevi vili ob vstopu v Ormož pri bolnišnici. Dvokrpi ginko spada, tako kot iglavci, med golosemenke. Ob potki za bencinskim servisom raste rogovilasti in trnasti oranževcec (*Maclura aurantiaca*). Spada v družino murvovk in prihaja iz Severne Amerike. Oranževcec dobro prenaša obrezovanje, zato ga nekateri sadijo za žive meje. Cvetovi so enospolni, razvijajo se iz soplodja, ki se pozneje razvije v okroglo tvorbo velikosti oranže. Ta je prekrita z bradavičastimi izrastki. Zreli rdeči plodovi niso užitni. Ob makluri so belo in zeleno igličaste lavsonove paciprese. Malo vstran na levi strani nas razveseljuje rdeča bukev (*Fagus sylvatica* f. *purpurea*). Škrlatni listi nas razveseljujejo vse leto. Naprej, pred prvo hišo, se bohotijo kanadska čuga, zelena duglazija in ameriški klek, na levem bregu nekdanjega obrambnega jarka in pozneje ribnika pa nas pozdravijo kriptomerije in močvirske ciprese. Naprej po nasipu rastejo smreke in jelke. Najdebelejša meri v obsegu 305 cm in je stara okrog 125 let. Smreka (*Picea abies*) je pri nas zelo razširjena. Latinsko ime izvira iz smole, ki jo izloča (smola – lat. *pix*). Smreko često zamenjujemo z jelko. Ta se loči od jelke po iglicah, ki so na prečnem preseku rombaste namesto sploščene oblike in imajo zašiljene konice. Ima viseče storže, ki so pri jelki pokončni. Na križišču poti proti

kopališču raste kapitalni rumeni dren in mlada cedra, malo naprej je nekdanj rasel piramidalni hrast (*Quercus robur pyramidalis*), posebnost ormoškega parka. Pred več kot desetletjem je propadel, zato so na njegovo mesto zasadili novo drevo iste vrste, ki je že kar bujno. Zraven stare na pol podrte katalpe ali cigarovca raste ravno tako piramidalni gaber. Desno, proti jugozahodu, raste ob poti orjaška javorolistna platana (*Platanus acerifolia*). Platane so vzgojili v 17. stol. v Franciji s križanjem ameriške in bližnjevzhodne. To "težko" drevo je odporno proti drevesnim škodljivcem, le včasih ga na veliko polomi močan orkanski veter. Ogromna platana raste v centru Ormoža, na dvorišču Veselkovih v Žigrovi ulici. V soseščini z negojem in orjaškim hrastom – dobom, ki meri v obsegu 440 cm. in s starostjo okrog 175 let, nas pozdravi, za nekatere ljubitelje ormoškega parka – tulipanovec (*Liriodendrom tulipifera*). Tulipanovec izhaja z vzhodnega dela ZDA. To okrasno drevo s cenjenim lesom ima izvor imena iz grščine - "leirion", kar pomeni lilija, in dendron - drevo in se nanaša na značilne cvetove. Tudi listi so značilne oblike – štirikrpi, sinjezeleni, preden odpadejo, pa se živorumeneno obarvajo. Les je svetlo rumen in gost. Uporabljajo ga za izdelovanje ladij in pohištva. Ob zahodni meji kopališča se bohoti posajen lipov drevored, med katerim rastejo rdeči bori, jesen, gaber ipd.

V jugovzhodnem predelu parka je družinska grobnica zadnjih lastnikov ormoškega gradu – družine Wurmbrand (*Wurmbrand-Stuppach, Georgevits, Pongratz*), zgrajena 1914. leta. Grobnico obdaja navadno gozdno drevje – gaber, smreka, kapitalni zeleni bori, lipa, hrast, divji kostanj, divja češnja in še nekatera drevesa. Tik vhoda v park z vzhodne strani pa so posajena tri medena drevesa-eksot s Kitajske (*Evodia hupphensis*).

Vračajoč se proti gradu, nas desno ob poti pozdravijo beli topoli (*Populus alba*). Pogled naprej proti grajskemu stolpu nam zastira domači kostanj, v levem kotu so zopet posajene evodije, ob poti, ki pelje proti gradu in preči mostič tik gradu, za tulipanovcem, rastejo kapitalni cempri. Prav ti dajejo s zimskim času odlično zavetje veverici in nekaterim pticam. Tudi sicer je ormoški park bogat z divjim živalstvom. Poleg neštetihih ptic, ki tu živijo vse leto, najdemo tukaj skoraj vse selivske ptičje vrste. V park prihaja na pašo srnjad, posebno pozimi in poleti v nočnem času. V parku so prisotni tudi lisica, divji zajec, včasih tudi fazan, kuna in jazbec. Grajski ormoški park je torej zanimiva ekološka točka in pomemben biotop, ki se naslanja na sam center mesta. Zato je tudi na udaru vandalov, ki uničujejo v parku inventar in onesnažujejo okolico. Vzhodna stran parka pa je ogrožena od nekaterih nevestnežev iz bližnjega

naselja ob vinski kleti, kjer v globoko škarpo nad vinsko skladišče odlagajo svoje odpadke. Vračajoč se po potki, ki zavije pri tulipanovcu na levo proti gradu, desno, tik prestopa mostička, vidimo mogočen rogovnjak, daljni sorodnik akacije. Naprej, proti gradu, rastejo pajesen, levo pod gradom orjaški cemprij in nato mogočni tisi. Na območju parka je edinstveno rastišče pegastega kačnika (*Arum maculatum*), je zelo redka rastlina humoznih, vlažnih tal in svetlih gozdov. V jeseni so cvetovi obloženi z rdečimi plodovi. Vsa rastlina je zelo strupena.

Zunaj grajskega kompleksa je v Ormožu in bližnji okolici kar nekaj zanimivih drevnin, ki jih ne smemo prezreti. Zanimiv je park ob Brodarjevi vili ob Ptujski cesti v Ormožu. Himalajski bor, pančičeva omorika, ginko biloba, brini, tise, itd. je le nekaj tukaj naštetih, ki krasijo mesto.

Ob cesti proti Hardeku, za nekdanjo Šumakovo hišo, na levi, stojita dva zimzelena hrasta (*Quercus turneri pseudoturneri*). Hrast je zelen vso zimo in šele spomladi, ko prične gnati, odvrže staro listje. Ta hrast je cepljenec sredozemskega hrasta-črničevja na hrast dob. oba je cepil in posadil vrtnar pri grofu Varadyju Jakob Kukovec s Hardeka. Prav ta vrtnar je konec dvajsetih let prejšnjega stoletja, na zahtevo hotelirja Rajha, zasadil z iglavci in uredil ličen zasebni park s klopami, nekdanji severni obrambni jarek.

Jakob Kukovec in pozneje njegov sin Rado sta na svoji domačiji na Hardeku ustvarila pravi arboretum redkih rastlin. Leta 1965 sta Rado in žena Ivanka pričela zasajevati in dopolnjevati očetov botanični vrt. Vseh iglavcev je bilo preko 60 vrst. Posebnost vrta so toreja-tisa (*Torreya californica*), ki je zelo občutljiva na mraz, razlikuje se od sorodnih tis po zelo dolgih in širokih iglicah in ima oreškaste plodove. Kanarski bor (*Pinus canariensis*), cedre, sekvoje, tise kriptomerije, tuje, ginkovce in tulipanovce in še. Seveda pa je na vrtu posajenih več različnih smrek in ostalega zanimivega rastlinja. Danes je vrt v stanju, kakršnem je, saj se po smrti Rada Kukovca vrt ni botanično obnavljal, kvečjemu je kakšna rastlina propadla ali izginila.

Zanimiva naravna dediščina, zavarovana s pravilnikom o določitvi in varstvu naravnih vrednot (Natura 2000):

Med zavarovane vrednote našega področja spada med drugim tudi reka Drava s svojimi štirimi sklopi zavarovanja:

1. Drava z rečno loko na območju med Ormoškim jezerom in Središčem ob Dravi.
2. Sonaravna struga Drave z obrežji in prodišči med

Ormoškim jezerom in Središčem ob Dravi, jugozahodno od Obreža.

3. Sonaravna struga Drave z obrežji in prodišči med Ormoškim jezerom in Središčem ob Dravi, južno od Središča ob Dravi.
4. Habitat hrčka na Središkem polju.

Ti štirje skupni sklopi tvorijo zeleni "Krajinski park Središče ob Dravi", ki še ni ali pa nikoli s takšnim imenom ne bo zaživel¹. Skratka, zavarovano območje reke Drave od Ormoškega jezera do Središča ob Dravi ima sedaj višji in pomembnejši status, kot bi ga imel z lokalnim zavarovanjem. Vsi štirje sklopi zavarovanja imajo državni pomen z vidika hidrologije, zoologije ter pomembnosti ekosistema.

Reke so krvotok pokrajine, skozi katero tečejo. Reka pa ne prenaša oz. pretaka samo vode, temveč s seboj nosi hranilne in trdne snovi. Preko podtalne vode so v stiku s svojo okolico. Poplave pognojijo gozdove in travnike v dolinah, ko pa se voda umakne v svojo strugo, jo filtrirni učinek loke očisti. Moč vode je prvotno stalno spreminjala tok rek. Rečna dinamika je ustvarila strme stene, prod in pesek pa je reka odložila na mestu, kjer tok ni bil tako močan. V toku reke so nastajali in izginjali otoki. Bogato členjena rečna pokrajina je bila življenjski prostor za mnoge živali in rastline.

Ormoško jezero z dravsko loko in reko Dravo

Akumulacijska jezera predstavljajo drugoten življenjski prostor, ki ga je ustvaril človek. Njihov pomen je v nasprotju z vlogo naravnega rečnega vodotoka izredno majhen, vseeno pa imajo nekatere prvine, ki jih zaradi uničene Drave naravovarstveno ne gre zapostaviti, npr. počivališče, prenočišče in prehranjevanje selivskih in stalno tu živčih ptic. Zato štejemo Ormoško jezero, seveda skupaj z reko Dravo, med ornitološko pomembna področja (IBA-Important Bird Areas). Jezero se razprostira na površini 350 hektarjev, na katerem je pomembno prezimovališče različnih vrst gosi – do 4500 primerkov. V ostrih zimah, ko jezero zamrzne, ostane samo tok nekdanje reke, prezimujejo nekatere vodne ptice v stari strugi Drave. Celotno področje zavarovane naravne vrednote je zanimivo in pomembno iz bio- in ekostališča. Edinstven biotop za številne živalske in rastlinske

¹ Področje med Ormožem in Središčem ni bilo iz takšnih ali drugačnih razlogov zavarovano z občinskim odlokom. V preteklosti je bilo kar nekaj poskusov zavarovanja, vendar se je vedno našlo nekaj občinskih svetnikov, tudi iz Središča, ki so zavarovanju oz. razglasitvi KP nasprotovali. V teh združenjih jih je prehitela evropska zakonodaja, ki je to področje reke Drave zavarovalo z Naturo 2000.

vrste. Največje bogastvo "Krajinskega parka" (KP) predstavljajo ptice. Doslej je bilo ugotovljenih 105 gnezdiških vrst, od katerih je kar polovica na rdečem seznamu ogroženih vrst. Velika bobnarica, kvakač, črna štorljka, krehelj, žličarka, breguljka, tukalice je le nekaj naštetih, za lažjo predstavitev. Prezimujejo tudi tukaj 104 ptičje vrste, npr. beločela gos, konopica, dolgorepa raca, kostanjevka, plašica, brkata sinica, mali galeb, rjavka, črna raca itd. Pravo bogastvo so tudi kačji pastirji, plazilci, pajki, dvoživke, vidra in pa, seveda, druga lovna divjad: srnjad, divji prašič, jelen, poljski zajec, fazan, jerebica, lisica, kune in jazbec. V času žetve pa nas razveseljuje s svojim petjem najmanjša kura selivec – prepelica. V zadnjem času so strokovnjaki za metulje odkrili zelo redkega metulja – hromega volnoriteža (*Eriogaster catax*), ki domuje na črnem trnu in prav tako metulj endemit, imenovan petelinček, ki živi na plevelu podraščec. Posebnost so tudi lastovkam podobne ptice – breguljke, ki domujejo v številnih kolonijah v peščenih obrežnih stenah reke. V zimskem času je reden gost Ormoškega jezera in dravske loke orjaška ptica ujeda, orel belorepec ali postojna (*Haliaeetus albicilla*). Vsa letna obdobja so za obisk KP svojevrstno doživetje.

Edinstven svet krajinske podobe med Ormožem in Središčem ob Dravi, v dolžini skoraj 10-ih kilometrov, ki na svoji poti oblikuje mnoge zavoje s številnimi brzicami. Reka ima številne rokave, zalive, polotoke, otoke, prodišča in mnoga trstišča. V poplavnem območju rečne loke je okrog 50 mrtvic, pomembni biotopi, ki jih napajajo z vodo podtalnica in potoki.

Na približno devetih kilometrih, med zapornico akumulacijskega jezera in Središčem, kjer Drava zapusti slovensko ozemlje, ima reka 7 m padca, nato se umiri proti podravske in madžarske ravnice. Pred izgradnjo HE Varaždin je imela reka v normalnem stanju čez 100 kubičnih metrov pretoka, ki je pozneje padel na vsega 8 kubičnih metrov. Ob obilnem deževju in topljenju snega pa se rečni pretok poveča celo za več kot dvestokrat. Takrat poplavi vso dravsko loko na levi in desni strani. Približno kilometrski pas levega brega reke, celotno polje od Ormoža do Središča, je edino stanišče poljskega hrčka (*Cricetus cricetus*).

Nekaj najpomembnejših in zanimivih naravnih znamenitosti:

V letu 1992, na predlog Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor, je takratna SO Ormož sprejela odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti v občini Ormož. Takrat je bil sprejet odlok o razglasitvi Krajinskega parka Jeruzalemsko–Ormoške gorice in

nekateri naravni rezervati. Na podlagi tega Odloka in na podlagi Zakona o ohranjanju narave (UL, RS, št. 22/03) je bil oktobra 2004 sprejet Pravilnik o določitvi in varstvu naravnih vrednot; določa dele narave, ki so zaradi svojih lastnosti spoznani za naravne vrednote. Med te spadajo, poleg že treh naštetih – Drava, še:

- Blumenauovi pravi kostanji v Velikem Brebrovniku, trije mogočni kostanji ogromnih razsežnosti. Legenda pravi, da so bili posajeni na trupla pokopanih Turkov, ki so jih pobile ženske v Babjem klancu v Jeruzalemu leta 1664. Prav tako kostanj ob cesti v ovinku pred Jeruzalemom oz. Babjim klancem. Po mnenju strokovnjakov kostanji niso toliko stari, kot pravi legenda. Resnično pa je dejstvo, da so kostanji v svoji dolgi življenjski dobi pomagali preživeti mnogim ljudem, da niso od gladu pomrli. Od tega, pravi moj znanec, niti ni tako dolgo. Danes je kostanje dodobra načel zob časa, nekateri pa imajo velike rane od udara strele. Mogočna drevesa si je vredno ogledati.
- Pomemben biotop, ki je v naši neposredni bližini, je mokrišče v Ivanjkovcih med državno cesto proti Ljutomeru in žel. progo. Mokrišče je ostanek nekdanjih graščinskih ribnikov.
- V Koračicah pri Sv. Tomažu rastejo znameniti Janžekovičevi dobi (hrasti) drevesa izjemnih dimenzij.
- V gozdu Koračica v Obrežu je zavarovano pragozdno območje črne jelše in belega gabra. Poskus gozdarjev, kako se bo gozd obnavljal brez posegov človeka.
- V Lahoncih si je vredno ogledati Rajhov mamutovec (*Sequoiadendron giganteum*). Menda ga je posadila leta 1910 takratna lastnica Julija Kreber s Ptuja, na grob svojemu psu.
- Zanimiva je tudi Najžerjeva lipa v Loperšicah, ki je prav tako izjemnih dimenzij.
- Kukovčeva zimzelena hrasta na Hardeku sem že omenil pri ormoških zanimivostih.
- Rastišče navadnega rakitovca ali belega trna (*Hippophae rhamnoides*) ob državni meji pri Središču ni bilo strokovno vzdrževano, zato je v večji meri propadlo oz. zaraslo s črnim trnom in z glogom. Tu in tam se še najde kakšen primerek rastline. Zanimivo je rastišče močvirske logarice (*Fritillaria meleagris*) pri Savcih.
- Lipa v Sodincih pri kapeli, ki ima zanimivo zgodovino².
- Orjaški beli topoli v Otoku pri Veliki Nedelji.

² Krnjak, O ljudskih grbih in še kaj, str. 75.

- Šinkova lipa na Gradišču v Središču ob Dravi.
- Trnava, severno ob Središča do tromostovja v Jastrebcih. Zanimiv prvobitni biotop, ki ga naseljujejo mnogi vodni organizmi, od sončnega ostriža, pritepenca s Kitajske, vseh vrst rib, školjk škvrčkov, rakov jelševcev in pa, seveda, vidra.

Viri

- Izrezki iz časopisov.
- Projekti DOOPS: DRAVA – Mura, Drava, gosi.
- Svet ptic, št. 4, februar 2005.
- Uradni vestnik občin Ormož in Ptuj, 12. 11. 1992.
- Uradni list RS, št. 111, z dne 14. 10. 2004.

Literatura

- Botolin Vaupotič, Maja, 2003: Ormoški park – ali ga poznamo?. Bilten nladinskega raziskovalnega tabora, Ormož.
- Krnjak, Franc, 2004: O ljudskih grbih in še kaj.
- Kukovec, Rado, 1990: Ormoški spomini. Ljubljana.
- Božič, Luka, 2003: Mednarodno pomembna območja za ptice v Sloveniji.
- Med Dravo in goricami, Glasilo TD Središče ob Dravi.
- Krajinski park Središče ob Dravi, brošura, 2003.
- Lovstvo skozi čas v naših krajih 1995 – ob 50-letnici, Lovska družina Središče.
- NATURA 2000: Priložnost za naravo in gospodarstvo – Regija "Štajerska mejna Mura", 2002.
- NATURA 2000: Svetla prihodnost varstva narave, 2003.
- Ormoška vinska turistična cesta, zloženska, marec 2001.
- Raziskovalni tabor študentov biologije, Središče ob Dravi, 1997.
- Šoštarič, Mirko, 1973: Podoba krajine in narava v ormoški občini. Ormož skozi stoletja (uredil Jože Curk), Maribor, str. 287–305.

Povzetek

Zanimiva in bogata je narava, ki nas obdaja, vendar jo premalo poznamo. Le nekaj korakov nas loči od "mestnega vrveža" in že smo tako rekoč v pristni naravi, obdani z mnogimi zanimivostmi. Posebno ormoški grajski park je zanimiv s svojimi drevninami, nič manj pa niso zanimivi mnogi primerki naravnih spomenikov po celotni nekdanji ormoški občini. Posebno zanimiv je biotop ob reki Dravi med Ormožem in Središčem ob Dravi, z ornitološkega vidika pa tudi Ormoško jezero. Ta gosti na desetine vrst najrazličnejših vodnih ptic, v zadnjem času pa je stalen gost orel belorepec.